

УДК 316.422:321:330.111.66:338.1:504

ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ АЛГОРИТМІВ І ПРАВОВИХ ОСНОВ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ

Б. Пунько

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, Львів, Україна

У статті сформульовано основні дефініції економіко-екологічного відтворення; представлено аналітично та у формі алгоритмів функціональний і економічний аспекти природоохоронної діяльності та природокористування. Узагальнено етапи суспільного розвитку і систему економіко-екологічних пріоритетів: економіка, наука, культура й екологія; охарактеризовано особливості взаємодії та гармонізації природокористування і природоохоронної діяльності на національному рівні - з міжнародними стандартами.

Ключові слова: економіко-екологічне відтворення; природоохоронна діяльність; природокористування; економіко-екологічні пріоритети; міжнародні стандарти.

Постановка проблеми. Об'єктивна необхідність розглянути науково-прикладні аспекти, які стосуються формування функціонально-економічних алгоритмів і правових основ регулювання відтворення економіко-екологічного потенціалу на національному рівні, обґрунтовується логічною потребою розвитку відносин суспільного відтворення і природокористування.

Аналіз останніх досліджень. Система управління природокористуванням й природоохоронною діяльністю в Україні носить сучасний еколого-економічний характер починаючи з 1991 року, коли було введено у дію Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" [1], логічним продовженням стало прийняття Закону України "Про екологічний аудит" [2]. Законом "Про охорону навколишнього природного середовища" було здійснено відхід від регулятивно-планових принципів регулювання цією системою, було встановлено засади й передумови формування функціонально-економічних алгоритмів природокористування та природоохоронної діяльності. Розвиток функціонально-економічних алгоритмів різною мірою повноти надалі відображався у розроблених відповідно до цього Закону - земельному, водному, лісовому законодавстві, законодавстві про надра, про охорону атмосферного повітря, Постановах Кабінету Міністрів України, та в ряді інших інструктивних та нормативно-методичних документах.

Мета статті. Сформулювати основні дефініції економіко-екологічного відтворення; представити функціональний і економічний аспекти

природоохоронної діяльності та природокористування. Узагальнити етапи суспільного розвитку і систему економіко-екологічних пріоритетів пріоритетів: економіка, наука, культура й екологія; охарактеризувати особливості взаємодії та гармонізації природокористування і природоохоронної діяльності на національному рівні - з міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння суті наукового предмету і об'єкту, які є основою економіко-екологічного відтворення сформулюємо визначення таких головних термінологічних дефініцій як "економіко-екологічне відтворення", "економіко-екологічний потенціал" та "відтворення економіко-екологічного потенціалу". Під поняттям (категорією) "економіко-екологічне відтворення" слід розуміти постійний процес суспільного відтворення і природокористування заснований на забезпеченні поліфункціональності екосистем, оптимального балансу інтересів і функцій у економічному циклі "виробництва – споживання – відтворення", раціонального науково-технічного прогресу в умовах трансформації і розвитку існуючої моделі економіко-екологічного середовища. На основі даної категорії можна пояснити наступні поняття - "економіко-екологічний потенціал" та "відтворення економіко-екологічного потенціалу". "Економіко-екологічний потенціал" – це наявні можливі до використання економічні, екологічні, сировинні і соціальні ресурси для задоволення потреб життєдіяльності суспільства у системному економіко-екологічному процесі "виробництва - споживання – відтворення". Відповідно "відтворення економіко-екологічного потенціалу" – це створення економічних умов для раціонального використання, збереження і відновлення економічних, екологічних, сировинних та соціальних ресурсів, а також забезпечення відповідного якісного рівня функціонування соціальних відносин і життєдіяльності людини.

Ключовими функціональними елементами державної системи управління економіко-екологічним відтворенням (економікою довкілля) є наступні складові економічного алгоритму природокористування та природоохоронної діяльності:

- а) схеми зборів за забруднення довкілля та за спеціальне використання природних ресурсів;
- б) схеми відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону довкілля;
- в) схеми державного бюджетного фінансування природоохоронних заходів через головний розділ у структурі державного бюджету "Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека";
- г) схеми формування державного, республіканського Автономної Республіки Крим та місцевих фондів охорони довкілля у структурі відповідних бюджетів.

Важливо зазначити, що Законом України "Про систему оподаткування" від 25.06.1991 року (з подальшими змінами та доповненнями) збір за забруднення довкілля та збір за спеціальне використання природних ресурсів віднесені до загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів) [3]. Економічні схеми природокористування та природоохоронної діяльності в Україні базуються на трьох головних засадах:

- по-перше, платність за спеціальне використання природних ресурсів;
- по-друге, платність за шкідливий вплив на довкілля;

по-третє, цільове використання коштів, отриманих від зборів за спеціальне використання природних ресурсів та забруднення довкілля, на ліквідацію джерел забруднення, на відновлення та підтримання в належному стані природних ресурсів.

Головними цілями економічних алгоритмів природокористування та природоохоронної діяльності є:

по-перше, стимулювання, шляхом впровадження еколого-економічних інструментів стосовно природо користувачів, зменшення шкідливого впливу на довкілля;

по-друге, стимулювання раціонального та бережливого використання природних ресурсів та зменшення енерго - і ресурсомісткості одиниці продукції;

по-третє, створення, за рахунок коштів, отриманих від екологічних зборів та платежів, незалежного від державного та місцевих бюджетів джерела фінансування природоохоронних заходів та робіт.

Представимо аналітично схематичну структуру стандартних функціонально-економічних алгоритмів, розділено для проведення природоохоронної діяльності і природокористування. Відобразимо логічну послідовність структури функціонально-економічного алгоритму природоохоронної діяльності (див. також рис. 1):

1) забезпечення охорони довкілля → 1.1) планування природоохоронних заходів → 1.2) формування переліку першочергових заходів національних і регіональних програм → 1.3) встановлення переліку видів природоохоронних заходів → 1.4) встановлення лімітів викидів і скидів забруднюючих речовин та розміщення відходів → 1.5) встановлення нормативів плати і розмірів платежів за викиди і скиди забруднюючих речовин у довкілля, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу →

2) фінансування природоохоронних заходів → 2.1) формування фондів охорони довкілля → 2.2) відшкодування у встановленому порядку збитків, завданих порушенням природоохоронного законодавства → 2.3) плата за забруднення довкілля → 2.4) розподіл платежів за забруднення довкілля →

3) стимулювання в системі охорони довкілля → 3.1) стимулювання працівників у галузі охорони довкілля → 3.2) передача частини коштів позабюджетних фондів на договірних умовах на заходи для гарантованого зниження викидів і скидів забруднюючих речовин → 3.3) надання на пільгових умовах позичок для реалізації заходів щодо охорони довкілля → 3.4) звільнення від оподаткування фондів охорони довкілля → 3.5) надання пільг при оподаткуванні, в разі реалізації заходів, спрямованих на поліпшення охорони довкілля.

Аналогічно приведемо логічну послідовність структури функціонально-економічного алгоритму природокористування (див. також рис. 2):

1) забезпечення використання і відтворення природних ресурсів → 1.1) планування природокористування → 1.2) укладання договорів куплі-продажі природних ресурсів → 1.3) розроблення державних кадастрів природних ресурсів → 1.4) встановлення лімітів використання природних ресурсів → 1.5) встановлення нормативів плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів → 1.6) формування переліку першочергових заходів щодо раціонального використання і відтворення природних ресурсів → 1.7) розробка національних і

регіональних програм раціонального використання і відтворення природних ресурсів →

2) фінансування природокористування → 2.1) плата за спеціальне використання природних ресурсів → 2.2) плата за оренду природних ресурсів → 2.3) розподіл платежів за використання природних ресурсів → 2.4) відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про природокористування → 2.5) земельні та інші екологічні податки і збори →

3) стимулювання раціонального використання і відтворення природних ресурсів → 3.1) надання пільг при оподаткуванні, в разі реалізації заходів щодо раціонального використання і відтворення природних ресурсів → 3.2) надання на пільгових умовах позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального природокористування → 3.3) надання можливостей отримання природних ресурсів під заставу → 3.4) пільги щодо плати за землю та інші еколого-економічні податкові пільги [4].

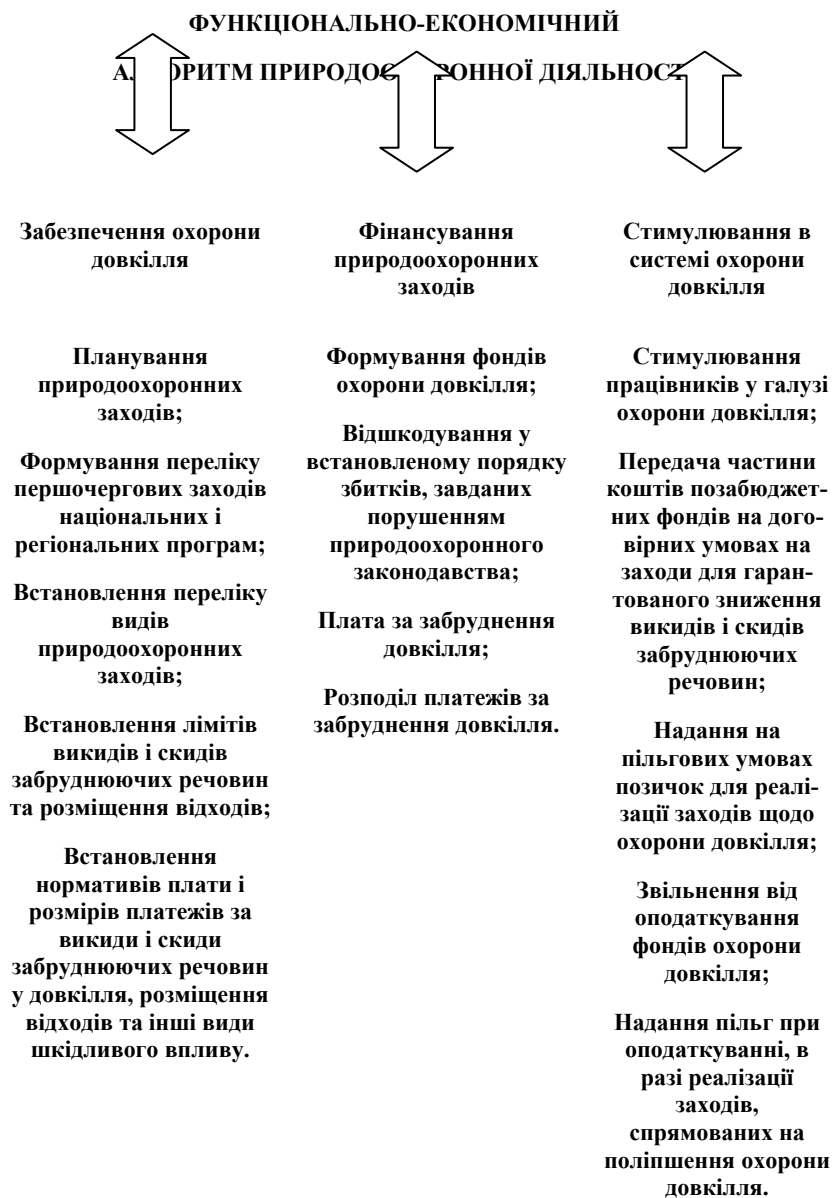

Рис. 1. Схематичне представлення функціонально-економічного алгоритму природоохоронної діяльності.

Базою функціональної реалізації алгоритмів природоохоронної діяльності і природокористування є наступні законодавчі положення: 1) Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища", 2) "Земельний кодекс України", 3) "Водний кодекс України", 4) "Лісовий кодекс України", 5) "Кодекс України про

надра", 6) Закон України "Про плату за землю" та 7) Закон України "Про тваринний світ".

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ

Забезпечення використання і відтворення природних ресурсів	Фінансування природокористування	Стимулювання раціонального використання і відтворення природних ресурсів
Планування природокористування;	Плата за спеціальне використання природних ресурсів;	Надання пільг при оподаткуванні, в разі реалізації заходів щодо раціонального використання і відтворення природних ресурсів;
Укладання договорів куплі-продажі природних ресурсів;	Плата за оренду природних ресурсів;	Надання на пільгових умовах позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального природокористування;
Розроблення державних кадастрів природних ресурсів;	Розподіл платежів за використання природних ресурсів;	Надання можливостей отримання природних ресурсів під заставу;
Встановлення лімітів використання природних ресурсів;	Відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про природокористування;	Пільги щодо плати за землю та інші еколого-економічні податкові пільги.
Встановлення нормативів плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів;	Земельні та інші екологічні податки і збори.	
Формування переліку першочергових заходів щодо раціонального використання і відтворення природних ресурсів;		
Розробка національних і регіональних програм раціонального використання і відтворення природних ресурсів.		

Рис. 2. Схематичне представлення функціонально-економічного алгоритму природокористування.

Правові основи економіки довкілля (правові основи економіко-екологічної взаємодії "права - суспільства - природи") - це сукупність суспільних еколого-економічних відносин, і/або відносин у еколого-економічній системі "право ↔ суспільство ↔ природа", що складаються у сфері використання та відтворення природних ресурсів, природоохоронної діяльності та забезпечення належної якості

довкілля. Названі відносини виникають між суб'єктами - власниками природних багатств і природо-користувачами, а також між самими природо-користувачами. Об'єктами еколого-економічних відносин можуть бути як об'єкти природи, так і його окремі елементи або частини. Правові основи економіки довкілля досліджують й визначають еколого-економічні відносини на міждисциплінарному рівні - "Конституційне право", "Підприємницьке право", "Міжнародне право", "Адміністративне право", "Господарське право".

Основною метою правового регулювання економіки довкілля є формування у майбутніх фахівців засвоєння теоретичних основ екологічного права України; набуття системних знань і навичок щодо забезпечення правової ефективності екологічного права України в різних сферах природокористування, природоохоронної діяльності та забезпечення життєздатної якості довкілля. Розкриття методологічних, теоретичних та функціонально-прикладних аспектів регулювання, управління, планування та здійснення інших функцій пов'язаних з системною взаємодією "право ↔ суспільство ↔ природа". Оволодіння системою знань: для формування екологічної політики України з урахуванням економічних, екологічних, соціальних, сировинних факторів, управління змінами і розвитком екологічного права України на принципах інтеграції у міжнародне екологічне право. Правові основи економіки довкілля мають вивчати усі студенти спеціальних, вищих і професійно освітніх закладів України, незалежно від того, чи їхня майбутня спеціальність пов'язана з природокористуванням, природоохоронною діяльністю або впливом тим чи іншим способом на якість довкілля, чи ні.

Основні завдання правового регулювання економіки довкілля спрямовані на забезпечення виконання таких еколого-економічних цілей:

1. Подолання екологічної кризи й гарантування екологічної безпеки в Україні.
2. Вивчення нормативної бази щодо регулювання правових основ економіки довкілля.
3. Вміння аналізувати і оцінювати тенденції, суперечності, доцільність у визначенні головних напрямків екологічного права стосовно підприємств різних форм власності, що є суб'єктами еколого-економічних відносин.
4. Удосконалення правового регулювання еколого-економічних відносин.
5. Бездоганне втілення в життя вимог екологічного законодавства.
6. Стимулювання раціонального використання і відтворення природно-ресурсного потенціалу.
7. Беззастережне притягнення до правової відповідальності юридичних і фізичних осіб, які порушують вимоги екологічного законодавства (незалежно від форми власності).
8. Формування екологічних програм, фондів і реалізація відповідних фінансово-матеріальних проектів.
9. Охорона екологічних прав та інтересів громадян, забезпечення загальної екологічної освіти та екологізації всіх суспільних сфер, причетних до природокористування.
10. Забезпечення державної та громадської екологічних експертиз господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах, запровадження правових заходів охорони екологічних прав громадян на засадах міжнародного екологічного права.

Етапи суспільного розвитку об'єктивно обґрунтували неминучість взаємодії "права ↔ суспільства ↔ природи", сформулювали систему пріоритетів серед таких складових як економіка, наука, культура й екологія (табл. 1). На етапі індустріального суспільства система пріоритетів була такою (послідовність приводиться за пріоритетністю, значимістю окремої суспільної складової на даному етапі розвитку): "Економіка (Е) → Наука (Н) → Культура (К) → Екологія (ЕК), на етапі постіндустріального суспільства вона дещо трансформувалась: "Наука (Н) → Економіка (Е) → Культура (К) → Екологія (ЕК). Інформаційне суспільство, в стадії якого знаходиться зараз більшість розвинених країн, сприяло зростанню пріоритету культури й обумовило необхідність підвищення її ролі в соціальних процесах: "Наука (Н) → Культура (К) → Економіка (Е) → Екологія (ЕК). Сучасне людство знаходиться на межі переходу від інформаційного суспільства до інтелектуального суспільства, де пріоритетом №1 має стати екологія. Хоча процес усвідомлення необхідності такої трансформації й становлення такої системи пріоритетів, залежатиме безсумнівно від культури суспільних відносин, й може бути двох етапним: 1 етап (початкова стадія) – "Наука (Н) → Культура (К) → Екологія (ЕК) → Економіка (Е), 2 етап (завершальна стадія) – "Екологія (ЕК) → Культура (К) Наука (Н) → Економіка (Е).

Правові основи економіки довіклля це фактично правові акти, норми і стандарти екологічного контролю за належним або неналежним функціонування еколого-економічної системи "право ↔ суспільство (економіка, наука, культура, екологія) ↔ природа". В залежності від стадій та рівнів впливу екологічно небезпечної діяльності екологічний контроль може й об'єктивно повинен здійснюватися шляхом поєднання державної громадської еколого-економічних експертиз тих чи інших господарських проектів.

Громадські екологічні об'єднання, які створюються для запобігання екологічних кризових явищ, повинні бути захищеними конституційно. Громадська екологічна експертиза повинна бути обов'язковою в таких суспільних сферах: промислового виробництва, споживання природних ресурсів, екологічного законотворення, управління еколого-економічними явищами і процесами, розвитку інноваційного прогресу, використання і відтворення природно-ресурсного потенціалу, проведення екологічних заходів регіонального, національного й міжнародного рівнів тощо.

екологічної безпеки повинні базуватись на міжнародних методах державно-правового примусу, у формі, як відповідних заборон, так і конкретної відповідальності за екологічну діяльність або бездіяльність, за порушення вимог екологічної безпеки; а також на міжнародних методах добровільного запровадження стандартів якості виробництва, стандартів якості продукції (товарів, виробів), стандартів якості довкілля та стандартів людського розвитку у цілому.

Підставою для притягнення винних юридичних або фізичних осіб до адміністративної, кримінальної та цивільної відповідальності може бути правовий доказ фактів порушення законодавчих нормативів екологічної безпеки, прав громадян на безпечне для життя і здоров'я людей довкілля. Інші порушення екологічних прав людини, вимог використання і відтворення природних ресурсів й охорони довкілля. В контексті підвищення еколого-економічної ефективності й розвитку дієвості екологічного контролю центральним положенням слід вважати

необхідність посилення взаємодії й координації громадського контролю з державним наглядом за дотриманням існуючого українського й міжнародного екологічного законодавства [5-8].

Таблиця 1.

**Етапи суспільного розвитку і система пріоритетів:
економіка, наука, культура й екологія**

№ п.п.	Етапи суспільного розвитку	Система пріоритетів
1.	Індустріального суспільства	"Економіка (Е) → Наука (Н) → Культура (К) → Екологія (ЕК)
2.	Постіндустріального суспільства	"Наука (Н) → Економіка (Е) → Культура (К) → Екологія (ЕК)
3.	Інформаційне суспільство	"Наука (Н) → Культура (К) → Економіка (Е) → Екологія (ЕК)
4.	1-й етап (початкова стадія) інформаційного суспільства	"Наука (Н) → Культура (К) → Екологія (ЕК) → Економіка (Е)
5.	2-й етап (завершальна стадія) інформаційного суспільства	"Екологія (ЕК) → Культура (К) Наука (Н) → Економіка (Е)

Безсумнівно, що правовий й еколого-економічний алгоритми додержання

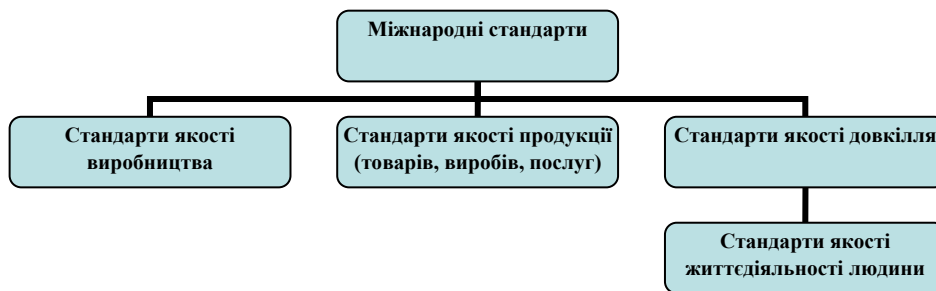
З точки зору координації природокористування і природоохоронної діяльності на національному рівні - з міжнародними стандартами ми сформулювали трьохблочний функціонально-економічний алгоритм (див. рис. 3). Головним у цій схемі є принцип добровільного запровадження підприємствами-природокористувачами міжнародних стандартів (стандартів якості виробництва, стандартів якості продукції (товарів, виробів, послуг), стандартів якості довкілля і стандартів якості життєдіяльності людини). Такий принциповий підхід, заснований на поєднанні державного регулювання і підприємницької ініціативи може забезпечити належні показники якості виробництва, споживання, відтворення, а отже відповідну міжнародним еколого-економічним стандартам економічну систему, зорієнтовану на сучасні потреби людини.

А. Блок природокористування.

Б. Блок природоохоронної діяльності.

В. Блок взаємодії з міжнародними стандартами.

Рис. 3. Функціонально-економічний алгоритм взаємодії та гармонізації природокористування і природоохоронної діяльності на національному рівні - з міжнародними стандартами (блоки А, Б, В).

Висновки. Нами сформульовано основні дефініції економіко-екологічного відтворення; представлено аналітично та у формі алгоритмів функціональний і економічний аспекти природоохоронної діяльності та природокористування. Узагальнено етапи суспільного розвитку і систему економіко-екологічних пріоритетів: економіка, наука, культура й екологія; охарактеризовано особливості взаємодії та гармонізації природокористування і природоохоронної діяльності на національному рівні - з міжнародними стандартами. Подальші дослідження повинні стосуватися систематизації економіко-екологічних положень, які визначають стандарти якості виробництва, продукції (товарів, виробів, послуг), якості довкілля і життєдіяльності людини.

1. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" / Верховна Рада України. – Офіц. вид. - К.: Парл. Вид-во, 1991р.
2. Закон України "Про екологічний аудит" / Верховна Рада України. – Офіц. вид. - К.: Парл. Вид-во, 2004 р.
3. Закон України "Про систему оподаткування" / Верховна Рада України. – Офіц. вид. - К.: Парл. Вид-во, 25.06.1991 р.
4. Довідник з питань економіки та фінансування природокористування і природоохоронної діяльності / [В. Шевчук та ін.]. – К.: "Геопринт", 2000. – 412 с.
5. Дмитренко І.А. Екологічне право України: Підручник – 2-ге вид., переробл. та допов / Дмитренко І.А. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.

6. Екологічне право: Особлива частина: Підруч. Для студ. юрид. вузів і факульт.: Повний академічний курс / [Андрейцев В.І. та ін. За ред. Акад. АПр.Н В.І. Андрейцева] / . – К.: Істина, 2001. – 544 с.
7. Пуцько Б.М. Економічні проблеми використання і відтворення наземних екосистем (теорія, методологія, практика) / Пуцько Б.М. – Львів: Каменяр, 1998. – 281 с.
8. Білявський Г.О. Основи загальної екології: Підручник / [Г.О. Білявський, М.М. Падун, Р.С. Фурдуй]. – 2-ге вид., зі змінами. – К.: Либідь, 1995. – 368 с.

FORMING FUNCTIONALLY ECONOMIC ALGORITHMS AND LEGAL FRAMEWORKS EKONOMIKO ECOLOGICAL RECREATION.

B. Pun'ko

In the article basic definicij is formulated ekonomiko - ecological recreation; it is presented analytically and in form algorithms functional and economic aspects of nature protection activity and prirodokoristuvannya. Generalized the stages of community development and system ekonomiko - ecological priorities: economy, science, culture and ecology; the features of co-operation and harmonization of prirodokoristuvannya and nature protection activity are described at national level - with international by standards. Keywords: ekonomiko - ecological recreation; nature protection activity; prirodokoristuvannya; ekonomiko - ecological priorities; international standards.

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНО ЭКОНОМИЧЕСКИХ АЛГОРИТМОВ И ПРАВОВЫХ ОСНОВ ЭКОНОМИКО - ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОССОЗДАНИЯ.

Б. Пуцько

В статье сформулированы основные дефиниции экономико- экологического воссоздания; представлено аналитически и в форме алгоритмов функциональный и экономический аспекты природоохранной деятельности и природопользования. Обобщенно этапы общественного развития и систему экономико- экологических приоритетов: экономика, наука, культура и экология; охарактеризованы особенности взаимодействия и гармонизации природопользования и природоохранной деятельности на национальном уровне - с международными стандартами.

Ключевые слова: экономико экологическое воссоздание; природоохранная деятельность; природопользование; экономико экологические приоритеты; международные стандарты.